

УДК 662.633.2 (477.42)

О.В. Вишневська,
кандидат сільсько-
господарських наук

Т.Ф. Дмитренко,
І.В. Тугуєва,
Л.І. Вейко

Інститут сільського
господарства Полісся НААН

ЕМПІРИЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ВИХОДУ БІОГАЗУ З ВЕГЕТАТИВНОЇ МАСИ БАГАТОРІЧНИХ НЕТРАДИЦІЙНИХ ВИСОКОСТЕБЕЛЬНИХ КУЛЬТУР

Вступ. Відновлювальна енергетика — альтернатива викопному паливу. **Мета.** Підбір для зони Полісся нетрадиційних багаторічних культур з високим виходом біомаси для подальшого отримання біогазу. Порівняння їх продуктивності за виходом зеленої маси, сухої маси та енергетичного потенціалу з типовою для зони культурою — грятицею збірною. Встановлення функціональних зв'язків між виходом біогазу, біометричними та хімічними

показниками цих культур. **Методи.** У дослідженнях було застосовано: польовий метод для оцінки врожайності вегетативної маси різних культур; аналітичні методи для оцінки хімічних показників сировини; розрахунковий та статистичний метод — для обробки отриманих даних. **Результати.** На фоні продуктивності традиційної високоенергетичної культури для зони Полісся грятиці збірної (13,4–19,3 т/га) за різних фонів удобрення галега східна, пирій сизий, сіда багаторічна та сільфій пронизанolistий у сумі з двох укосів сформували урожай зеленої маси на рівні 24,8–33,9 т/га, 16,8–27,2 т/га, 13,5–20,1 т/га та 72,5–102,5 т/га відповідно. Ці дані дають можливість спрогнозувати із врахуванням хімічних показників даних культур їх енергоефективність. Так, вихід біогазу з 1 га грятиці збірної становить 1319–1628 м³, з галеги східної — 2175–3927 м³, з пирію сизого — 1621–1770 м³, з сіди багаторічної — 2063–2956 м³ та сільфію пронизанolistого — 4993–7128 м³. **Висновки.** Вирощування у зоні Полісся запропонованих нетрадиційних культур для фітоенергетики є доцільним, так як емпіричний вихід біогазу з їх посівів у рази перевищує контроль.

Ключові слова: Біогаз, вегетативна маса, відновлювальна енергія, продуктивність, висота рослин, проста лінійна залежність.

У ХХ ст. люди у повному масштабі опанували енергію води та вітру, навчилися здобувати її з ядерних реакцій. У ХХІ ст. людський геній намагається поставити собі на службу інший ресурс — сонце як прямий енергоносій так і опосередкований, заключний у енергоємних субстратах з відновлювальної сировини. Використання альтернативних джерел енергії дає змогу наблизитися до вирішення глобальних задач, поставлених перед людством: задовольнити зростаючі потреби у енергоносіях, впровадити у життя біологізацію рослинництва способом залучення у сівозмінні високоенергетичних культур та їх біогенних залишків у вигляді органічних добрив, підвищити культуру землеробства деградованих та виведених з ріллі земельних угідь, що особливо актуально для Полісся.

Нині плеяда науковців вивчає кілька питань, пов'язаних з вирощуванням високоенергетичних культур, але переважно тих, що мають високий потенціал олійності для отримання біопалива та біодизеля [1–3]. Знач-

но менше уваги приділяється культурам, які мають великий вихід біомаси, що дає можливість розглядати їх як сировину для біогазу [4–6]. За нашим аналізом останніх публікацій існує певний дефіцит досліджень, присвячених підбору культур, що здатні у зоні Полісся давати високий вихід біомаси.

Одним із способів реалізації потенціалу виведених з обробітку малородючих дерново-підзолистих земель є вирощування багатуокісних багаторічних культур з метою їх комплексного використання (насіння, корм, біогаз). У цьому випадку використовується практично вся біомаса. Основне завдання при вирощуванні сільськогосподарських культур для енергетичних цілей — отримання максимальної кількості біомаси при мінімальних затратах.

Для вибору енергоефективних для умов Полісся рослин і підбору раціональних технологій їх вирощування, проводили вивчення формування продуктивності та хімічних показників високостебельних нетрадиційних для зони культур.

Методика досліджень. Дослідження проводили протягом 2011–2014 рр. на дослідному полі Інституту сільського господарства Полісся НААН на дерново-середньопідзолисто-му супіщаному ґрунті.

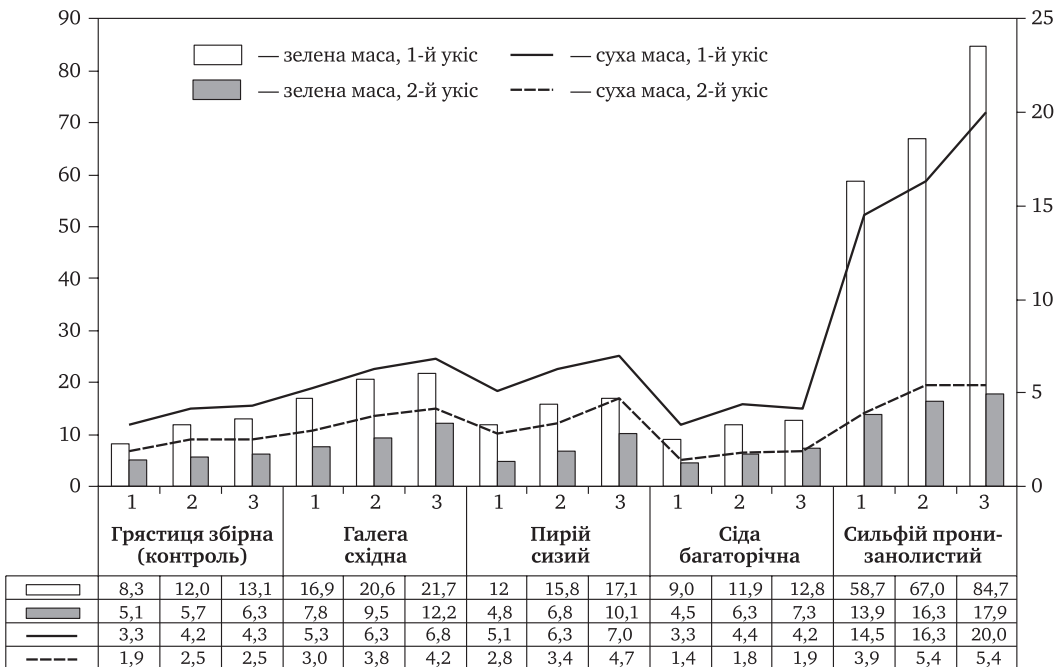
Об'єктом досліджень був вихід вегетативної маси нетрадиційних трав, їх хімічний склад і емпіричний вихід біогазу. За контроль взято традиційну багаторічну культуру Полісся — грястицю збірну. У досліді застосовано три фони удобрення культур: контроль (без добрив); $N_{30}P_{60}K_{90}$; $N_{90+30}P_{60}K_{90}$.

Емпіричне визначення виходу біогазу визначали згідно розрахунків, запропонованих В.М. Павліським, Ю.П. Нагірним [7]. Збродження органічної речовини вегетативних джерел проводили за регламентом СОУ ЖКТ 10.09-014:2010 “Побутові відходи. Технологія перероблення органічної речовини, що є у складі побутових відходів”. Методика проведення досліджень та агротехніка вирощування культур — загальноприйнята для умов Полісся. Аналітичний супровід досліджень здійснювався згідно чинних методик та нормативної документації на методи випробувань.

Результати досліджень. Експериментальні дані свідчать, що у середньому за роки досліджень, вихід біомаси високостебельних нетрадиційних культур у сумі з двох укосів значно переважав продуктивність контрольної традиційної для зони культури. Так, мінімальні прирости виходу зеленої маси з двох укосів відносно грястиці збірної були зафіксовані у сіди багаторічної, які становили: на фоні без добрив — 0,1 т/га, на варіантах з $N_{30}P_{60}K_{90}$ — 0,5 т/га та на ділянках з $N_{90+30}P_{60}K_{90}$ — 0,8 т/га (рис. 1). Максимум за зазначеним вище показником було відмічено у сільфю пронизанолистого, причому на аналогічних варіантах досліді вихід зеленої маси був відповідно на 59,1, 65,6 та 83,2 т/га більшим, ніж у грястиці збірної. У нашому досліді галега східна за продуктивністю надземної маси з двох укосів переважала грястицю збірну на варіантах без добрив на 11,4 т/га, а на ділянках з $N_{30}P_{60}K_{90}$ та $N_{90+30}P_{60}K_{90}$ на 12,4 та 14,6 т/га відповідно. У пірїю сизого також були відмічені прирости виходу зеленої маси відносно традиційної культури: на фоні без добрив — 3,4 т/га, на варіантах з $N_{30}P_{60}K_{90}$ — 4,9 т/га та на ділянках з $N_{90+30}P_{60}K_{90}$ — 7,9 т/га.

Вихід зеленої маси рослин, т/га

Вихід сухої маси рослин, т/га

Примітка: 1 — контроль (без добрив); 2 — $N_{30}P_{60}K_{90}$; 3 — $N_{90+30}P_{60}K_{90}$.

Рис. 1. Вихід зеленої та сухої маси нетрадиційних культур залежно від удобрення, середнє за 2011–2014 рр., т/га

Слід зауважити, що зазначена вище тенденція переваги нетрадиційних культур над традиційною у зоні Полісся зберігалася і за показником виходу сухої маси з двох укосів, крім сіди багаторічної. За нашими спостереженнями у цієї культури вихід сухої маси, у сумі з двох укосів, був на ділянках без добрив, з $N_{30}P_{60}K_{90}$ та $N_{90+30}P_{60}K_{90}$ на 0,4 т/га, 0,6 т/га та 0,7 т/га відповідно меншим, ніж у грястиці збірної на аналогічних варіантах. Максимальний приріст за показником виходу сухої маси відносно контролю було відмічено у сільфію пронизанолистого. Так, на варіантах без добрив він становив 13,4 т/га, на варіантах з $N_{30}P_{60}K_{90}$ — 14,9 т/га, а на ділянках з $N_{90+30}P_{60}K_{90}$ — 18,6 т/га.

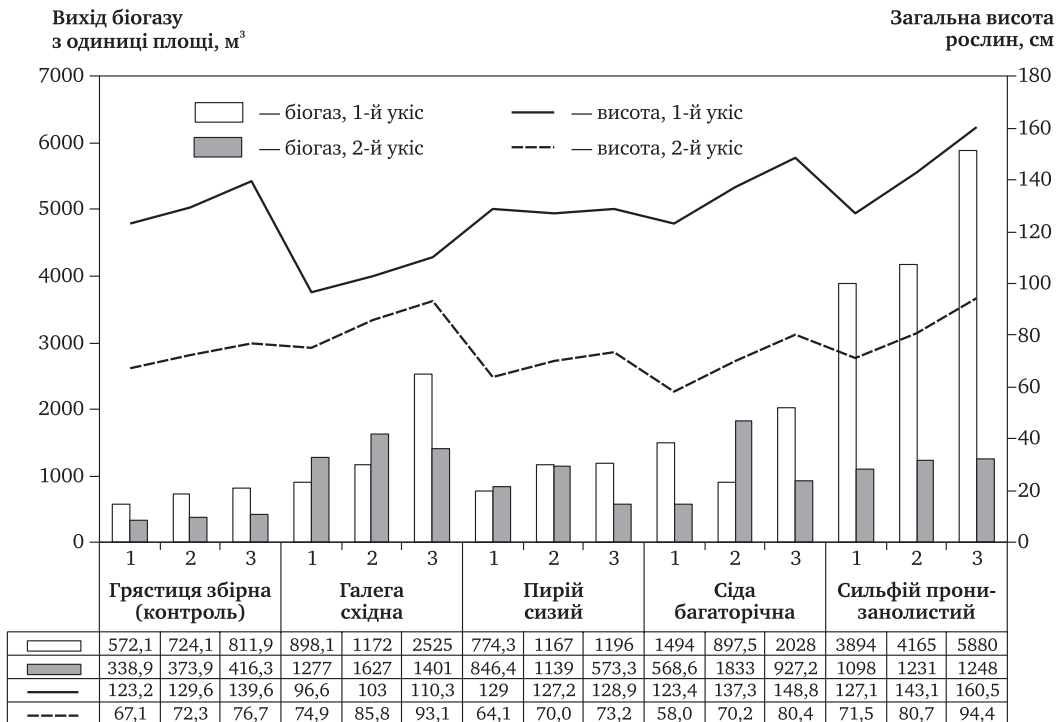
Вихід сухої маси з двох укосів галеги східної переважав контрольну культуру на варіантах без добрив на 3,2 т/га, а на ділянках з $N_{30}P_{60}K_{90}$ та $N_{90+30}P_{60}K_{90}$ на 3,4 та 4,2 т/га відповідно. На аналогічних варіантах пирію сизого були відмічені прирости виходу сухої маси з двох укосів відносно грястиці збірної у 2,8 т/га, 3,0 т/га та 4,9 т/га відповідно.

Для повної характеристики досліджуваних культур нами проведено визначення їх енер-

гетичного потенціалу з 1 га. Аналіз культур здійснювали за критеріями їх енергоефективності та продуктивності з 1 га.

За результатами аналізу встановлено, що за використання багаторічних традиційних трав на насіння залишається 75% від загальної кількості врожаю біомаси, яку можна використовувати як енергоємний субстрат. Вегетативну масу нетрадиційних культур можна використовувати повністю, а при збиранні насіння до 75%. За таких умов багаторічні культури здатні забезпечити вихід з 1 га теоретичної енергії, що перетворюється в біогаз, на рівні 11853,38–16981,45 МДж/кг у контрольній культурі за сухою масою після обмолоту та на рівні 16212,5–123487,06 МДж/кг у нетрадиційних культур. Визначено також, що з отави грястиці збірної вихід теоретичної енергії становив 7025,10–8709,92 МДж/кг, а у нетрадиційних культур він коливався в межах 11938,00–38500,50 МДж/кг.

Емпіричний вихід біогазу з нетрадиційних культур за кожним укосом окремо демонструє рис. 2. Слід відмітити, що у середньому за роками досліджень, вихід біогазу у сумі з двох укосів з традиційної для зони Полісся

Примітка: 1 — контроль (без добрив); 2 — $N_{30}P_{60}K_{90}$; 3 — $N_{90+30}P_{60}K_{90}$.

Рис. 2. Вихід біогазу та загальна висота нетрадиційних культур залежно від удобрення, середнє за 2011–2014 рр.

грястиці збірної становив на варіантах без добрив 910,95 м³, а на ділянках з N₃₀P₆₀K₉₀ та N₉₀₊₃₀P₆₀K₉₀ — 1097,97 м³ та 1228,13 м³ відповідно.

Нами встановлено, що мінімальні прирости виходу біогазу з двох укосів відносно грястиці збірної були зафіксовані у пір'ю сизого. А саме: на фоні без добрив приріст становив 709,79 м³, на варіантах з N₃₀P₆₀K₉₀ — 1209,38 м³ та на ділянках з N₉₀₊₃₀P₆₀K₉₀ — 542,07 м³. Максимальний сумарний вихід біогазу, за всі роки досліджень, був зафіксований у сільфію пронизанолістого. Так, на варіантах без добрив, з N₃₀P₆₀K₉₀ та N₉₀₊₃₀P₆₀K₉₀ він був відповідно у 5, 48, 4,92 та 5,80 разів більшим, ніж у грястиці збірної. Нами також прораховано, що галегі східна за продуктивністю утворення біогазу у сумі з двох укосів

переважала грястицю збірну на варіантах без добрив у 2,39 раза, а на ділянках з N₃₀P₆₀K₉₀ та N₉₀₊₃₀P₆₀K₉₀ у 2,55 та 3,20 раза відповідно. У сіди багаторічної спостерігалися також значні прирости виходу біогазу з двох укосів відносно традиційної культури: на фоні без добрив приріст становив 1152,10 м³, на варіантах з N₃₀P₆₀K₉₀ — 1633,24 м³ та на ділянках з N₉₀₊₃₀P₆₀K₉₀ — 1727,49 м³.

За нашими розрахунковими даними, теоретичний сумарний вихід біогазу (z) з 1 га нетрадиційних високостебельних культур має сильний ступінь кореляційної залежності $r=0,8489$ при $p=0,0032$ із їх загальною висотою (y) та умістом сухої речовини (x). Дана проста лінійна залежність описується рівнянням

$$z = -3930,0001 - 26,6825x + 88,4792y.$$

ВИСНОВКИ

У результаті досліджень було встановлено, що серед нетрадиційних культур у зоні Полісся для фітоенергетики найбільш перспективним є сільфія пронизанолістий, який формують у рік за два укоси вегетації урожай біомаси залежно від удобрення на рівні 72,5–102,5 т/га та вихід біогазу на рівні 4993,15–

7128,45 м³, що майже у 5 разів перевищує аналогічні показники контрольної культури. Виявлено також сильний ступінь кореляції ($r=0,8489$) між показниками виходу біогазу, висотою рослин та умістом сухої речовини нетрадиційних високостебельних культур.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дідух М.І. Оцінка енергетичного балансу та перспектив виробництва і використання біопалива з ріпаку в сільському господарстві Житомирщини / М.І. Дідух // Вісник ЖНАЕУ. — 2013. — № 1 (36). — Т. 1. — С. 54–62.
2. Боярчук В. Економічна та енергетична ефективність виробництва ріпаку озимого, пшениці озимої, кукурудзи, цукрового буряку та біопалива на їх основі / В. Боярчук, О. Фтома, О. Боярчук // Аграрна економіка. — 2012. — Т. 5. — № 1–2. — С. 114–124.
3. Кушнір І.В. Перспективи виробництва та переробки ріпаку в Україні / І.В. Кушнір // Економіка АПК. — 2006. — № 11. — С. 27–30.
4. Вейко Л.І. Альтернативні джерела біогазу та органічних добрив / Л.І. Вейко, І.В. Тугуєва, Т.Ф. Дмитренко // Наукові здобутки молоді — вирішенню проблем АПК: мат. всеукр. наук.-пр. конф. (с. Грозине, 18 червня 2014). — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Франка. — 2014. — С. 41–43.
5. Вишневецька О.В. Емпіричне визначення виходу біогазу з вегетативної маси багаторічних злакових трав / О.В. Вишневецька, Т.Ф. Дмитренко, І.В. Тугуєва // Наукові праці Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків: зб. наук. праць / Ін-т біоенергет. культур і цукр. буряків, Нац. акад. аграр. наук України. — К.: ФОП Корзун Д.Ю., 2013. — Вип. 19. — С. 134–139.
6. Czernicka B. Pozyskanie i wykorzystanie biomasy roślin energetycznych / B. Czernicka; Wojewodzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego. — Gdansk: Wojewodzki ośrodek doradztwa rolniczego w Gdańsku, 2003. — 14 с. — Перевод заглавия: Использование биомассы биоэнергетических растений.
7. Павліський В.М. Енергетичний і метагеновий потенціал соломи зернових культур, ріпаку, і кукурудзи [Електронний ресурс] / В.М. Павліський, В.П. Нагірний, О.В. Павлівська / Наук. вісн. Національного університету біоресурсів і природокористування України. — 2010. — Режим доступу: <http://nubip.edu.ua/about/http%3A/%252Felibrary.nubip.edu.ua/view/subjects/subjects.html>